

In dit nummer:

- Henk Don blikt terug op zijn elf jaar als directeur
- Economie leeft op
- Collectieve uitgavenquote
- OESO: Langer leven betekent langer werken
- Recente publicaties
- Hoge olieprijs?

CPB Nieuwsbrief

2005 december

Kwartaaluitgave van het Centraal Planbureau

4

De woningmarkt: het vergeten hervormingsdossier

In de laatste vijf jaar is het sociaal-economisch beleid op diverse terreinen drastisch hervormd. Veel hervormingen hadden als hoofd- of neven doel om bij te dragen aan de stimulering van het arbeidsaanbod en aan een beter functioneren van de arbeidsmarkt. Ik noem de belastingherziening 2001, de hervormingen van de sociale verzekeringen tegen inkomensverlies bij ziekte, arbeidson-

geschiktheid en werkloosheid, en de beëindiging van de fiscale ondersteuning van vervroegde pensionering. Bij de effectiviteit van verschillende onderdelen heeft het CPB wel vraagtekens gezet, maar per saldo zijn er goede vorderingen gemaakt.

Ook komt er eindelijk een nieuw zorgstelsel, met betere prikkels voor doelmatige zorgverlening en een meer transparante vorm van solidariteit. De sleutel voor het succes ligt bij de verzekeraars: als zij zich weinig inspannen voor doelmatige zorgverlening en zich als oligopolisten gedragen bij de premiestelling, dan blijven we een efficiënte rem op de groei van de zorguitgaven missen.

Op de hervormingsagenda lijkt één dossier vergeten: de overheidsbemoeienis met de woningmarkt. Deze varieert van individuele huursubsidie (vanaf 2006: huurtoeslag) en privileges voor woningbouwcorporaties tot de hypotheekrente-af trek in box 1 en de vrijstelling voor het eigen huis in box 3 van de inkomstenbelasting. Welke effecten hebben de interventies en hoe verhouden die zich tot de doelstellingen van het overheidsbeleid?

De overheidsinterventies kunnen berusten op paternalisme (burgers hebben zelf te weinig over voor goede huisvesting), externe effecten (een goede woonomgeving draagt bij aan sterke sociale structuur) en herverdeling (goede huizen zijn te duur voor burgers met een laag inkomen). Inclusief de impliciete subsidiëring via de corporaties is sprake van forse subsidies op woonlasten, zowel in de huursector (voor 2001 geschat op 39%) als in de koopsector (circa 17%). Zulke hoge percentages laten zich moeilijk onderbouwen met paternalisme en externe effecten, terwijl de ondersteuning van hoge inkomensgroepen zich slecht verdraagt met de gedachte van herverdeling. Bovendien is het aanbod van woningen krap, mede door het ruimtelijke-orderingsbeleid, zodat de subsidies op woonlasten in hoge mate via hogere huizenprijzen naar de grondeigenaren vloeien. En hoe efficiënt zijn de woningbouwcorporaties? De toegang tot een corporatiewoning is voorbehouden aan zwakere groepen, maar wie er eenmaal in zit kan onbeperkte tijd blijven profiteren van de privileges die de corporatie geniet. Geen wonder dat de wachttijden lang zijn, met als gevolg dat de doelgroep niet goed wordt bediend.

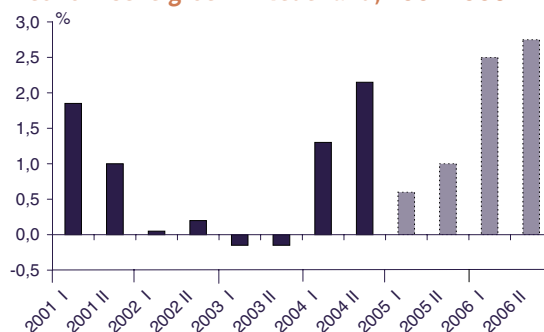
Verschiedende politieke partijen hebben voorstellen ontwikkeld voor een andere fiscale behandeling van het eigen huis; het CPB hoopt binnenkort te kunnen rapporteren over de economische effecten van zulke voorstellen. En op de onderzoeksagenda voor 2006 staat een meer omvattende analyse van de effecten van belastingen en subsidies op wonen. Daarmee moet voldoende informatie beschikbaar komen om het vergeten hervormingsdossier uit de la te halen. □

Henk Don, directeur

Korte-termijnraming december 2005

- Naar verwachting valt de economische groei dit jaar terug tot ¾%, om volgend jaar te versnellen tot 2½%.
- Ondanks een lager reëel beschikbaar gezinsinkomen neemt de consumptie in 2005 nog steeds toe, met ¼%, zodat gezinnen flink ontsparen. Voor 2006 zijn de vooruitzichten positiever en groeit de consumptie met 1¼%.
- De werkgelegenheid en vooral de investeringen trekken volgend jaar aan. De werkloosheid bereikt dit jaar waarschijnlijk een top, op gemiddeld 490 000 personen. Volgend jaar daalt het werkloosheidspercentage tot 5¾%.
- Inflatie (1%) en loonontwikkeling (1½%) blijven ook in 2006 naar verwachting gering, ondanks hoge olieprijsen.

Economische groei in Nederland, 2001-2006 ^{a)}

^{a)} Groei BBP-volume t.o.v. overeenkomstige periode in voorafgaand jaar, werkdagen gecorrigeerd.

HENK DON BLIKT TERUG OP ZIJN ELF JAAR ALS DIRECTEUR

‘Kwaliteit heeft voor mij de hoogste prioriteit’

Na ruim elf jaar directeur van het CPB te zijn geweest, neemt Henk Don per 1 februari 2006 afscheid van het planbureau. Tijd voor een terugblik.

Wat ziet u als de belangrijkste veranderingen in de economie in deze elf jaar?

De wereld om ons heen is er echt anders uit gaan zien. De sterke opkomst van ICT heeft een enorme invloed gehad op productieprocessen. Ook bij het CPB: onze website is nu vaak belangrijker dan de gedrukte rapporten. En wie kan zich nog een wereld zonder e-mail voorstellen?

In het economisch beleid is, mede tegen de achtergrond van technologische veranderingen, de fundamentele vraag centraal komen te staan wat de rol van de overheid zou moeten zijn. Dat zie je bijvoorbeeld in de nutssector, die grotendeels geprivatiseerd is. Telefonie en elektriciteit werden vroeger beschouwd als natuurlijke monopolies. Met de technische mogelijkheden van vandaag is concurrentie reëel, met alle voordelen van dien. En wat voor rol zou de overheid nu nog moeten hebben bij radio en tv?

We hebben in de afgelopen jaren natuurlijk ook de opkomst en ondergang van de ‘nieuwe economie’ meegemaakt, het geloof dat de technologische revolutie zou zorgen voor voortdurende groei, zonder conjuncturele terugslagen. Ik heb daar nooit in geloofd. Ik ben er trots op dat we ons niet hebben laten meeslepen in die hosannastemming, ook al bestempelden sommigen het CPB daarom als conservatief.

Wat betekenden deze veranderingen voor het werk van het CPB?

Wij willen met onze analyses vooral bijdragen aan de kwaliteit van het economisch beleid, door informatie en argumenten aan te dragen. Vroeger was het economisch beleid bijna uitsluitend macro-economisch gericht. Werkloosheid bestrijden en de overheidsfinanciën op orde brengen, daar ging het om. Vanaf eind jaren '80, begin jaren '90 zie je een duidelijke verschuiving naar structuurbeleid. Als kerntaak van de overheid op economisch gebied ziet men nu vooral het scheppen van de juiste voorwaarden voor economische ontwikkeling. Welke regelgeving is gewenst, wat is de beste institutionele inrichting om goede prikkels te geven aan burgers en bedrijven? CPB-analyses gaan steeds meer over dit soort vragen. Daarbij kijken we ook hoe institutionele wijzigingen, bijvoorbeeld in de zorg of in de sociale zekerheid, kunnen bijdragen aan extra welvaart.

Heeft dit gezorgd voor een forse verschuiving in uw takenpakket?

Meer aandacht voor micro-economische vragen betekent niet dat het macro-economisch beleid onbelangrijk is geworden. Het onderzoeksterrein van het planbureau is eerder verbreed dan verschoven. Het CPB maakt nog steeds korte-termijnramingen. Deze zijn met name van belang voor de begrotingsdiscussies van jaar op jaar.

Er is vaak discussie over de positie van het CPB. Hoe kijkt u daar tegenaan?

Soms berust kritiek op een verkeerd beeld van het werk en de rol van het planbureau. Het is onze taak om economische analyses te maken die inzichten aanreiken aan de politiek om tot een betere afweging te komen. Het is expliciet niet onze taak om zelf beleid te ontwikkelen.

Als er inhoudelijke kritiek is op onze analyses, dan gaan we daarover graag in discussie. Ik constateer dat we in die discussie altijd goed overeind blijven. Dat is ook de kern van wat ik als directeur heb willen bereiken, en naar mijn gevoel ook goed bereikt heb: het waarborgen en bevorderen van de kwaliteit van het CPB-werk. Het kwaliteitsbeleid heeft voor mij steeds centraal gestaan.

Bent u daar trots op?

Nou en of! Ik zie het kwaliteitsbeleid als de voornaamste ‘erfenis’ die ik voor mijn opvolger achterlaat. De kwaliteit van het werk valt of staat overigens met de kwaliteit van de mensen. Ik heb het geluk gehad om in die elf jaar steeds met een sterk team te kunnen werken, in wisselende samenstellingen, maar wel met een zeer goede inhoudelijke kwaliteit als constante factor.

Vanwege de bijzondere positie van het CPB vond ik het belangrijk om het kwaliteitsbeleid een centraal element te maken in de organisatie. Als directeur heb ik me daar sterk voor gemaakt. Het planbureau moet aan hoge standaarden voldoen, zowel op het gebied van wetenschappelijke kwaliteit als op het gebied van beleidsrelevantie. We onderhouden steeds meer contacten met de wetenschap, we organiseren workshops over CPB-onderzoek, elke vijf of zes jaar licht een internationale visitatiecommissie het hele planbureau door. We publiceren al ons onderzoek op onze website, zoveel mogelijk met een persbericht erbij. Kortom, we leggen in het openbaar verantwoording af over ons werk.

En zijn er ook zaken waar u minder trots op bent?

We zijn laat geweest met onderzoek naar vraagstukken rond marktwerking. Ik was beducht voor tijdrovende studies van kleine markten, met weinig of geen macro-economische betekenis. Uiteindelijk bleken we op dit terrein toch beleidsrelevant werk te kunnen doen met groot economisch belang.

Wat vindt u van de manier waarop CPB-analyses worden gebruikt - of misschien wel misbruikt?

Voor mij is de kern dat wij zelf helder rapporteren. Iedereen kan hier kennis van nemen. Alleen als we kennelijk niet goed zijn begrepen, dan zullen we reageren. Maar dat gebeurt niet vaak. Het gebeurt natuurlijk wel dat sommige partijen in het debat doelbewust de zaak iets anders voorstellen dan uit onze analyse naar voren kwam.

Een lid van de Commissie-Duivesteyn vroeg mij tijdens het parlementair onderzoek naar de Betuwelijn of het CPB geen taak heeft om verkeerde beelden weer recht te zetten. Ik heb toen geantwoord dat ik daar een dagtaak aan zou hebben. Alle partijen kunnen kennismaken van onze rapporten. Als hier geen goed gebruik van wordt gemaakt, dan kunnen partijen elkaar er op aanspreken.

Wat is het nut van het CPB voor Nederland?

Ik hoop dat we bijdragen aan beter beleid, maar dat kun je niet zo gemakkelijk toetsen. In een aantal concrete gevallen kan dat wel. Zo beïnvloeden onze kosten-batenanalyses van voorgeno-

men grote infrastructuurprojecten vaak de besluitvorming over deze projecten. Nuchtere informatie helpt dan om het kaf van het koren te scheiden, en juist die projecten te ondernemen waarvan duidelijk positieve effecten te verwachten zijn.

Moeilijker wordt het als ik moet aangeven wat het effect van CPB-analyses is op de economische groei. Het liefst zouden we van allerlei voorgestelde maatregelen de programma-effecten willen aangeven, bijvoorbeeld wat extra investeringen in onderwijs uiteindelijk betekenen voor de welvaart in Nederland. Het is een tweetrapsraket. Eerst moet je onderzoeken welke instrumenten effectief zijn in het bereiken van meer kennis en vaardigheden bij de bevolking. En vervolgens wil je nog weten wat dat zal betekenen voor de arbeidsproductiviteit van de beroepsbevolking en voor de economische groei. Vooral die laatste stap is moeilijk, maar dat is een interessante uitdaging voor de komende jaren. Er wordt in elk geval al hard aan gewerkt.

Laten we de vraag dan iets inperken: welk nut heeft het CPB voor beleidsmakers?

We dragen zeker bij aan het vormen van consensus in het politieke debat. Als econoom zou ik het nut van het CPB dan omschrijven als het verlagen van de transactiekosten in het politieke proces. Partijen zijn al gauw geneigd om de CPB-analyses als gezamenlijk vertrekpunt te nemen voor een beleidsdiscussie. Die discussie kan zich dan concentreren op meer ideologisch getinte verschillen in opvatting en de weging van belangen. Als er geen (of minder) gesteggel hoeft te ontstaan over de feiten, heb je al een wereld gewonnen.

Bij de laatste verkiezingen hebben alle in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen ons gevraagd een analyse te maken van de economische effecten van hun verkiezingsprogramma. Dat geeft aan dat er breed door de partijen heen vertrouwen bestaat in de deskundigheid van het CPB. Dat onze rol zich zo heeft kunnen ontwikkelen, heeft ook te maken met de Nederlandse politieke arena, het grote aantal politieke partijen. En wij blijven natuurlijk een volk van consensuszoekers, altijd gevoelig voor redelijke argumenten.

Beleidsmakers zijn dus meestal wel blij met CPB-analyses?

Nou, dat is wat sterk uitgedrukt. De meeste politici en sociale partners waarderen het CPB-werk in het algemeen. Maar als we komen met een analyse die een specifiek voorstel onderuithaalt, dan bekoelt de liefde wel eens even. Ik ben er nooit op uitgeweest om bewust een feestje te verstoren. Maar soms is het gewoon nodig om met een nuchtere analyse ongefundeerd enthousiasme te temperen. Uiteindelijk zijn de burgers - inclusief de toekomstige generaties - daar het meest mee gediend. □

Meer informatie: jacqueline.timmerhuis@cpb.nl

ECONOMISCHE VOORUITZICHTEN DECEMBER 2005

ECONOMIE LEEFT OP

We zitten in de lift omhoog. De Amerikaanse economie blijft het volgend jaar goed doen en de groei in Europa leeft op. Ook in Nederland staan de seinen op groen voor een opleving van de economie. De economische groei versnelt naar verwachting van ¾% dit jaar tot 2½% in 2006. De uitvoer profiteert van het herstel in Europa en de verbetering van de prijsconcurrentiepositie. De binnenlandse bestedingen trekken aan door de toename van de koopkracht van gezinnen en het winstherstel bij bedrijven.

DE WERELDECONOMIE

Orkanen dempen economie VS nauwelijks

De orkanen Katrina en Rita hebben de Amerikaanse economie nauwelijks gedempt in de tweede helft van 2005. Begin volgend jaar kunnen herstelwerkzaamheden zelfs een licht positieve impuls geven aan de groei. De bedrijfsinvesteringen zullen volgend jaar naar verwachting opnieuw flink toenemen doordat de bezettingsgraad hoog is en de winstgevendheid goed. Door de verwachte stijging van de kapitaalmarktrente zwakt de groei van de particuliere consumptie echter wat af. Per saldo zal de economische groei naar verwachting voor het derde achtereenvolgende jaar meer dan 3% bedragen.

Economische opleving eurogebied

In het eerste halfjaar was de groei in het eurogebied opnieuw zeer beperkt, mede door de stormachtige stijging van de olieprijs en de koersstijging van de euro in de afgelopen jaren. In het derde kwartaal is de groei echter opgelopen en vooruitlopende indicatoren, met name het producentenvertrouwen, wijzen erop dat deze opgaande lijn zich doorzet. De investeringen kunnen flink toenemen door het aantrekken van de vraag en de goede balansposities. De consumptie profiteert van een verbetering op de arbeidsmarkt. Volgend jaar zal de economische groei naar verwachting de hoogste zijn na 2000.

Olieprijs duidelijk onder recordniveau

In de loop van november daalde de olieprijs tot circa 55 dollar per vat Brent, bijna 15 dollar onder het recordniveau in augustus. Wereldwijd daalde de benzineprijs nog scherper, omdat door Katrina getroffen olieraffinaderijen weer in gebruik kwamen en olieraffinaderijen elders zeer flexibel inspeelden op de verminderde Amerikaanse capaciteit. Ondanks deze recente daling is de gemiddelde olieprijs van circa 55 dollar dit jaar een flink stuk hoger dan vorig jaar (38 dollar). Anders dan in voorgaande jaren is de olieprijsstijging in euro's in 2005 sterker dan in dollars vanwege de zwakkere euro.

Volgend jaar blijft de oliemarkt naar verwachting krap. Het aanbod neemt weliswaar duidelijk toe, maar de mondiale vraag doet dit ook. Vooral in opkomende economieën met een hoge econo-

mische groei, waaronder China en India, neemt de vraag naar olie en olieproducten sterk toe. Voorraden en reservecapaciteit bij de olieproductie blijven daardoor laag, waardoor er geen buffers zijn die onverwachte vraag- en aanbodontwikkelingen makkelijk kunnen opvangen. Deze krappe marktsituatie betekent dat de olieprijs hoog blijft. In de projectie is voor 2006 gerekend met een gemiddelde olieprijs van 55 dollar per vat Brent. Ook internationale instellingen en partijen op de olietermijnmarkt houden rekening met een hoog blijvende olieprijs in 2006.

Internationale onzekerheden

Voor de olieprijs zijn de onzekerheden groot. Door aanbodschokken kan de olieprijs hoger uitkomen, met negatieve gevolgen voor de mondiale groei. Maar een lagere olieprijs is ook niet uitgesloten: het is nog niet duidelijk welk effect de hogere olieprijs van de afgelopen jaren zal hebben op vraag en aanbod.

In de Verenigde Staten zijn de gezinshuishoudens kwetsbaar door de sterk opgelopen schuld. Dit zou kunnen leiden tot een zwakkere groei van de consumptie, vooral als de huizenmarkt afkoelt en de kapitaalmarktrentes sterker stijgen dan nu verondersteld. Doordat de bedrijven in het eurogebied in een goede positie verkeren, is een sterkere opleving van de Europese economie ook zeer wel mogelijk.

DE NEDERLANDSE ECONOMIE

Economie groeit dit jaar minder dan 1%...

Ook in Nederland is de economie in het derde kwartaal gegroeid, zij het in een gematigd tempo. Volgens de 'flash'-raming van het Centraal Bureau voor de Statistiek bedroeg de economische groei 0,3% ten opzichte van het vorige kwartaal en 0,9% vergeleken met een jaar eerder. De uitvoergroei vlakke wat af, maar de gezinsbestedingen namen verrassend genoeg het stokje over. We verwachten dat de economische groei over heel dit jaar met afgerond ¾% nog net onder de één zal blijven. Het vierde kwartaal telt dit jaar twee werkdagen minder dan vorig jaar, wat een drukkend effect op de productiegroei zal hebben.

... maar leeft op in 2006

De economische groei zal in 2006 naar verwachting versnellen tot 2½%, de hoogste groei sinds 2000. Alle seinen staan op groen voor een opleving van de economie. De uitvoer kan profiteren van het herstel in Europa en de verbetering van de prijsconcurrentiepositie. De koopkrachtverbetering voor gezinnen en het winstherstel bij bedrijven zorgen ervoor dat ook de binnenlandse bestedingen aantrekken. Een gunstig teken is dat de stemming bij bedrijven en gezinnen de afgelopen maanden duidelijk is verbeterd. Het consumentenvertrouwen is minder negatief en het producentenvertrouwen is zelfs in bijna vijf jaar niet zo hoog geweest.

CPB optimistisch

De CPB-prognose en de ramingen van andere instellingen liggen voor dit jaar dicht bij elkaar. Voor 2006 blijven wij echter wat optimistischer. De internationale organisaties ramen een economische groei van rond 2%. De meest recente Consensus Forecast – het gemiddelde van de verwachtingen van een tiental financiële instellingen – staat op 1,8%. Een belangrijke verklaring is dat de andere instituten een minder geprononceerd groeiherstel in Europa voorzien, deels veroorzaakt doordat zij rekenen met een wat hogere olieprijs van rond de 60 dollar per vat.

Concurrentiepositie verbetert

De uitvoergroei zal in 2006 naar verwachting aantrekken tot 7%. Belangrijkste reden is de opleving van de groei in Europa, onze voornaamste afzetmarkt. De wederuitvoer – met name computers en consumentenelektronica – zal wederom het grootste deel van de groei voor zijn rekening nemen. De 'made in Holland'-uitvoer blijft marktaandeel verliezen, maar wel in steeds mindere mate. De concurrentiepositie van de industrie is de afgelopen jaren verslechterd door de sterke stijging van de arbeidskosten en de koersstijging van de euro. De arbeidskosten zullen dit en volgend jaar ongeveer in de pas lopen met de arbeidskosten in het eurogebied. Ze zullen wel minder sterk stijgen dan bij de niet-euroconcurrenten, waar de loonstijgingen hoger zijn. Bovendien rekenen we met een koersdaling van de euro van gemiddeld 1,25 dollar in 2005 tot 1,20 dollar in 2006. De ontwikkeling van de arbeidskosten wordt meestal doorgegeven in de afzetprijzen, zodat volgend jaar de prijsconcurrentiepositie wat kan verbeteren.

Gezinsbestedingen nemen toe

Het is opvallend dat de gezinsbestedingen in het derde kwartaal duidelijk zijn toegenomen. De koopkracht staat dit jaar immers opnieuw onder druk door de gematigde loonontwikkeling en lastenverzwaringen. Het ziet ernaar uit dat consumptiegroei in de resterende maanden van dit jaar ook positief zal zijn. Zo verwacht de detailhandel bijvoorbeeld hogere Sinterklaas- en kerstverkoppen dan vorig jaar. Voor het gehele jaar gaan we uit van een toename van de particuliere consumptie met gemiddeld ¼%. Dat is aanzienlijk hoger dan de inkomensgroei, zodat gezinnen dit jaar, ongerekend de contractuele (pensioen)besparingen, nog meer zullen ontsparen dan vorig jaar.

De consumptiegroei trekt volgend jaar naar verwachting verder aan. Gecorrigeerd voor de invoering van het nieuwe zorgstelsel groeien de consumentenbestedingen met 1¼%. De koopkracht van gezinnen neemt toe door een hogere reële loonstijging, lastenverlichting en het herstel van de koppeling van de uitkeringen. Bovendien groeit de werkgelegenheid volgend jaar weer.

Stevig herstel winsten en investeringen

De bedrijfsinvesteringen maken dit jaar pas op de plaats, maar groeien volgend jaar naar verwachting fors. Het aantrekken van de productiegroei leidt tot een toename van de bezettingsgraad. Bovendien zal volgend jaar sprake zijn van een stevig winstherstel. Zowel op de binnenlandse als buitenlandse afzetmarkten ontstaat ruimte voor ondernemers om hun marges te vergroten. We verwachten dat de bedrijfsinvesteringen volgend jaar met maar liefst 8¼% zullen toenemen. Deze investeringsgroei wordt mede ondersteund door het gereedkomen van een tweetal grote investeringsprojecten, een afvalverbrandingsinstallatie en een windmolenpark. Verder krijgen transportbedrijven bijna honderd 'light trains' en een aantal vliegtuigen geleverd.

Werkloosheid over z'n top heen

De situatie op de arbeidsmarkt is dit jaar verbeterd. De werkloosheid is al een aantal maanden min of meer stabiel en het aantal vacatures is verder toegenomen. Het aantal openstaande vacatures is momenteel twee keer zo hoog als tijdens het conjuncturele dieptepunt van twee jaar geleden. Ook de daling van de werkgelegenheid is tot staan gekomen, vooral door een sterke toename van het aantal uitzendkrachten. De gewerkte uitzenduren lopen meestal vooruit op een herstel van de arbeidsmarkt. We verwachten dat de werkgelegenheid volgend jaar toeneemt door het aantrekken van de productiegroei en het winstherstel bij bedrijven. Omdat de werkgelegenheidsgroei hoger is dan de groei van de beroepsbevolking zal de werkloosheid dan met 45 000 personen kunnen afnemen, tot 5¼% van de beroepsbevolking.

Lage inflatie...

Ondanks de sterk gestegen olieprijs blijft de inflatie laag. In oktober bedroeg de geldontwaarding slechts 1,6%. Voor heel dit jaar verwachten we dat het inflatiecijfer uitkomt op gemiddeld 1½%.

Economische groei, 2004-2006

	2004	2005					2006				
		CPB	CF	OESO	EC	IMF	CPB	CF	OESO	EC	IMF
	mutaties per jaar in %										
Verenigde Staten	4,2	3½	3,6	3,6	3,5	3,5	3	3,3	3,5	3,2	3,3
Japan	2,7	2½	2,2	2,4	2,5	2,0	2¼	1,9	2,0	2,2	2,0
Eurogebied	2,0	1¼	1,3	1,4	1,3	1,2	2¼	1,7	2,1	1,9	1,8
Nederland	1,7	¾	0,6	0,7	0,5	0,7	2½	1,8	2,2	2,0	2,0

Kerngegevens voor Nederland, 2003-2006

	2003	2004	2005 ^{a)}	2006 ^{a)}
	mutaties per jaar in %			
Internationaal				
Relevante wereldhandel	4,9	7,3	5½	6¼
Prijspeil goederenimport	- 3,2	0,6	3½	1½
Concurrentenprijs	- 4,9	- 0,6	1¾	1¼
Olieprijs (Brent, niveau in dollars per vat)	28,8	38,2	55	55
Eurokoers (dollar per euro)	1,13	1,24	1,25	1,20
Arbeidskosten p.e.p. verwerkende industrie in concurrerende landen	- 5,7	- 4,2	½	¾
Volume bestedingen en productie				
Bruto binnenlands product (BBP, economische groei)	- 0,1	1,7	¾	2½
Particuliere consumptie	- 0,7	0,0	¼	- 2 (1¼)
Bruto investeringen bedrijven (exclusief woningen)	- 4,6	3,3	¼	8¼
Investeringen in woningen	- 3,2	6,4	4½	3¾
Goederenimport (exclusief energie)	3,2	9,4	5¼	7
w.v. binnenslands geproduceerd	1,8	1,2	2¼	3¾
wederimport	5,0	20,1	8¾	10½
Goederenimport	3,6	9,0	4¼	7
Productie marktsector ^{b)}	- 0,5	1,9	1½	3½
Prijzen en lonen				
Consumentenprijsindex (CPI)	2,1	1,2	1½	1
Prijs nationale bestedingen	2,2	1,4	1½	1½
Prijspeil goederenimport (exclusief energie)	- 2,4	- 0,7	¼	½
Prijsconcurrentiepositie	- 4,5	- 1,8	- ¼	½
Contractloon marktsector	2,7	1,5	1	1½
Loonsom per werknemer marktsector	4,3	3,5	1¾ (2)	1 (1½)
Arbeidskosten p.e.p. verwerkende industrie (exclusief olie)	2,3	- 1,6	- ¼	- 2¼
Arbeidsmarkt				
Werkloze beroepsbevolking (niveau in % beroepsbevolking)	5,3	6,4	6½	5¾
Werkloze beroepsbevolking (x 1000 personen)	396	479	490	445
Werkgelegenheid in arbeidsjaren	- 0,9	- 1,6	- ½ (- ¾)	1¼ (1)
Werkgelegenheid in personen (>12 uur/week)	- 0,7	- 1,5	- ¼ (- ½)	1½ (1¼)
Arbeidsaanbod in personen	0,6	- 0,3	0 (- ¼)	¾ (½)
Collectieve sector				
EMU-saldo collectieve sector (niveau in % BBP)	- 3,1	- 2,1	- 1,2	- 1,5
Bruto schuld collectieve sector (niveau ultimo jaar in % BBP)	51,9	52,5	53,0	53,0
Collectieve lastendruk (niveau in % BBP)	37,5	37,8	39,3 (38,5)	39,2 (37,6)
Diversen				
Koopkracht mediaan alle huishoudens	- 1,1	- 0,4	- 1½	1¼
Individuele spaarquote (niveau in % beschikbaar inkomen)	- 1,0	- 2,1	- 4	- 2½
Arbeidsproductiviteit marktsector ^{b)}	1,7	4,3	2 (2¼)	2½ (2¾)
Prijs toegevoegde waarde marktsector ^{b)}	2,8	- 0,3	- ½	¼
Reële arbeidskosten marktsector ^{b)}	1,5	3,8	2¼ (2½)	¾ (1¼)
Arbeidsinkomensquote marktsector ^{b)} (niveau in %)	80,4	80,0	80¼	78¾
Uitvoersaldo (niveau in % BBP)	7,0	7,3	7½	7¼
Lange rente (niveau in %)	4,1	4,1	3½	4

^a Cijfers tussen haakjes zijn gecorrigeerd voor de financieringsverschuivingen als gevolg van de invoering van wet Verlenging Loondoorbetalings-verplichting bij Ziekte (VLZ) in 2005 en 2006, de Zorgverzekeringswet (ZVW) in 2006 en voor de aankoop door de Staat van het transportbedrijf van de Gasunie in 2005

^b Exclusief delfstoffenwinning en verhuur van en handel in onroerend goed.

iets hoger dan vorig jaar. Volgend jaar zal de inflatie waarschijnlijk afnemen tot 1%. De gestegen olieprijs werkt nog met enige vertraging door, onder meer in de energierekeningen van gezinnen. Verder zullen buitenlandse consumptiegoederen duurder worden door de voorziene koersdaling van de euro. Daar staat tegenover dat ondernemers de afname van de arbeidskosten per eenheid product in hun prijzen zullen doorberekenen. Bovendien heeft de afschaffing van het gebruikersdeel van de OZB een neerwaarts effect op het inflatiecijfer van ½%-punt.

... en gematigde loonstijging

De lage inflatie en de opgelopen werkloosheid hebben gezorgd voor een gematigde loonontwikkeling. De contractloonstijging in de marktsector zal zich dit jaar waarschijnlijk beperken tot 1%, de laagste stijging sinds de jaren tachtig. Onder invloed van de aantrekkende productiviteitsgroei en de afnemende werkloosheid zal de loonstijging volgend jaar naar verwachting wat toenemen tot gemiddeld 1½%. Voor 40% van de werknemers is momenteel een cao voor 2006 afgesloten met een gemiddelde loonstijging van 1,3%. We verwachten dat de loonstijging in de resterende cao's

wat hoger uitkomt. De vakcentrale FNV heeft onlangs haar looneis opgeschroefd van 1½% tot 2%.

Begrotingstekort loopt op

Het begrotingstekort daalt dit jaar tot 1,2%, maar loopt volgend jaar – ondanks het aantrekken van de economie en meevallende aardgasbaten – naar verwachting weer op tot 1,5% van het BBP. Het kabinet voert dit jaar nog omvangrijke bezuinigingen en lastenverzwaringen door. Volgend jaar is van ombuigingen geen sprake meer en kunnen gezinnen een lastenverlichting tegemoet zien. Het oplopen van het EMU-tekort heeft ook te maken met de hoge rente van maar liefst 5%, die de belastingdienst momenteel vergoedt over teveel betaalde belastingen. Voor bedrijven is dit aanleiding om dit jaar ruimhartig vennootschapsbelasting af te dragen. Hierdoor ontstaat dit jaar een incidentele meevaller bij de opbrengsten van de vennootschapsbelasting, maar volgend jaar een aanzienlijke tegenvaller. □

Meer informatie: barthold.kuipers@cpb.nl

Maakt hoogconjunctuur ziek?

Het ziekteverzuim is vanaf 1980 gedaald. In 1980 werd ruim 9% van de beschikbare werkdagen verzuimd. Medio jaren negentig was dit percentage nagenoeg gehalveerd. Daarna is het verzuimpercentage echter weer wat opgelopen. In 2005 betalen bedrijfsleven en overheid circa 6 mld euro loon door aan zieke werknemers, ongeveer 3% van de loonsom. Welke factoren beïnvloeden het verloop van het ziekteverzuim?

De toename van deeltijdarbeid en diverse beleidsmaatregelen hebben gezorgd voor een trendmatige daling van het ziekteverzuim. In de afgelopen jaren zijn tal van beleidsmaatregelen getroffen om het ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid te verminderen. Het gaat onder meer om de verlaging van uitkeringen bij ziekte en arbeidsongeschiktheid in de jaren tachtig, en de Wet Uitbreiding Loondoorbetalingsverplichting Bij Ziekte (WULBZ) uit 1996 waarbij de loondoorbetalingsverplichting van werkgevers eerst tot zes weken werd verlengd en later tot een jaar. Per saldo zijn deze maatregelen succesvol geweest. Ze hebben er aan bijgedragen dat het verzuimpercentage in Nederland nu structureel aanzienlijk lager is dan twintig jaar geleden. De analyse wijst verder op een gunstig effect van deeltijdarbeid op ziekteverzuim. Wellicht vergemakkelijkt werken in deeltijd de combinatie tussen arbeid en zorg zodat er meer tijd is voor ontspanning.

Demografische ontwikkelingen, zoals de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen en ouderen, hebben de daling van het ziekteverzuim echter getemperd. Het ziekteverzuimpercentage van vrouwen (exclusief zwangerschaps- en bevallingsverlof) ligt ruim 1%-punt hoger dan dat van mannen, terwijl ook ouderen meer verzuimen dan jongeren. Nu vrouwen en ouderen een groter deel van

de beroepsbevolking vormen, komt het ziekteverzuim hierdoor hoger uit dan het geweest zou zijn bij de vroegere verhouding tussen ouderen en jongeren en tussen mannen en vrouwen.

Naast structurele ontwikkelingen speelt ook de conjunctuur een rol. In tijden van hoogconjunctuur melden werknemers zich eerder ziek. Dit blijkt zowel uit een analyse met jaargegevens over de periode 1980-2003 als uit een analyse van kwartaalcijfers op bedrijfstakniveau voor de jaren 1996-2003. Een daling van de werkloosheid met 1%-punt leidt naar schatting tot een stijging van het ziekteverzuim met 0,25%-punt. Dit verband geldt ook bij een stijging van de werkloosheid.

Ook literatuuronderzoek wijst overwegend op een positief verband tussen conjunctuur en ziekteverzuim. Zo kan vermindering van de werkdruk bij laagconjunctuur leiden tot een betere gezondheid en daarmee tot minder ziektegevallen. Daarnaast kan de werkinstelling van werknemers een rol spelen: een grotere kans op ontslag kan resulteren in minder verzuim. Ook het aanname- en ontslagbeleid van werkgevers kan van invloed zijn. Werknemers die in het verleden relatief vaak ziek zijn geweest, zullen misschien minder snel een baan krijgen of bij reorganisaties eerder worden ontslagen. Hierdoor is vooral het gezonde personeel werkzaam als de economie zich in een conjunctureel dal bevindt.

Volgend jaar zal de aantrekkende conjunctuur waarschijnlijk een opwaarts effect hebben op het ziekteverzuim. Op langere termijn bezien leiden demografische factoren naar verwachting tot een stijging van het ziekteverzuim. Het is de vraag of beleid hieraan een tegenwicht kan blijven bieden.

Meer informatie: hans.stegeman@cpb.nl

Collectieve uitgavenquote: van stijging tot daling

De Nederlandse collectieve uitgaven zijn gestegen van bijna dertig procent van het bruto binnenlands product (BBP) in 1950 naar ruim zestig procent in 1983. In de periode tot 2003 daalde de uitgavenquote tot onder de vijftig procent. Waarom eerst deze sterke toename en daarna een duidelijke omslag?

Als we kijken naar de samenstelling van de collectieve uitgaven, dat wil zeggen de ontwikkeling per functie, dan blijkt dat sociale zekerheid verantwoordelijk is voor bijna de helft van de stijging van de collectieve uitgavenquote in de periode 1950-1983. Ook de afname in de afgelopen twintig jaar komt in belangrijke mate voor rekening van de sociale zekerheid. Daarentegen namen vooral de uitgaven voor zorg stelselmatig toe.

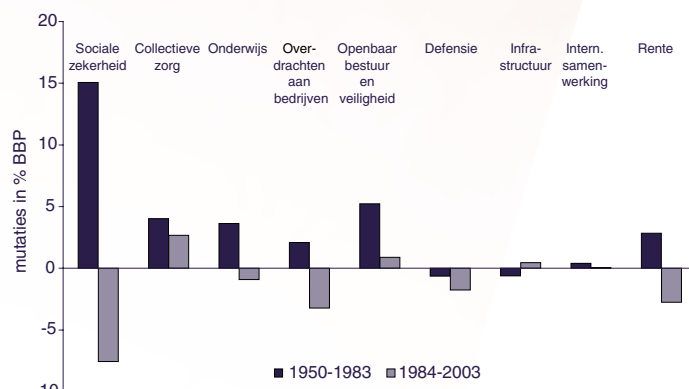
De verdubbeling van de collectieve uitgavenquote in de periode 1950-1983 komt door een samenloop van vele factoren. Sommige oefenen een permanente opwaartse druk uit, andere hebben een meer tijdelijk karakter. Drie belangrijke factoren zorgen voor een continue opwaartse druk op de collectieve uitgaven:

- De voorschrijdende medische technologie en de gestegen welvaart stuwden de uitgaven voor zorg op;
- De afgelopen vijftig jaar is de onderwijsparticipatie continu gestegen met gemiddeld 0,7% per jaar;
- Productiviteitsstijgingen bij arbeidsintensieve diensten, zoals onderwijs, politie, rechtspraak en verpleegzorg zijn relatief moeilijk te realiseren (en te meten). Als de productiviteitsstijging in de collectieve sector achterblijft bij die in de rest van de economie terwijl de lonen gelijke tred houden, dan leidt dit tot een stijging van de collectieve uitgavenquote.

In de jaren tot 1983 waren ook diverse tijdelijke factoren verantwoordelijk voor de toename in de collectieve uitgavenquote:

- de opbouw van de welvaartsstaat vanaf de jaren vijftig;
- het sterk toenemende beroep op uitkeringen vanaf de jaren zeventig;
- de sterke daling van de arbeidsparticipatie vanaf de jaren zeventig, met 20%. Dit leidde tot een fors opwaarts effect op de collectieve uitgavenquote via de noemer, d.w.z. via een beperking van de groei van het BBP;
- de drastische verhoging van de overdrachten aan bedrijven vanaf de jaren zeventig, zoals via de Wet Investeringsrekening (WIR);
- de continue uitbreiding van de dienstverlening door de overheid;
- de sterke stijging van de rentevoet van 2% in 1950 naar 9% in 1983.

Gelet op de permanente opwaartse druk is de daling van de collectieve uitgavenquote vanaf 1983 extra opmerkelijk. In deze periode hebben loonmatiging, daling van het aantal WW- en bijstandsuit-

keringen en beleidsmaatregelen, zoals ingrepen in de hoogte van de bijstandsuitkering en de afschaffing van de WIR, in belangrijke mate bijgedragen aan deze daling. Externe factoren hebben echter in nog sterkere mate gezorgd voor een daling van de collectieve uitgavenquote:

- De toename van de arbeidsparticipatie van vrouwen heeft het BBP sterk vergroot en daarmee de collectieve uitgavenquote met ongeveer 5 % BBP verlaagd.
- Door de 'ontgroening' zijn de onderwijsuitgaven gedaald. Ook de kinderbijslag leverde een demografische meevaller op. Daarentegen leidde de vergrijzing tot extra uitgaven voor AOW en zorg. Per saldo zorgde verandering van de demografische samenstelling voor een meevaller van 1½% BBP.
- De rentelasten zijn vooral afgenomen door de forse daling van de gemiddelde rentevoet op overheidsschuld, van 9% in 1983 naar 5% in 2003.
- De sterke daling van de uitgaven aan defensie weerspiegelt grotendeels een afname van de militaire dreiging. Deze daling wordt daarom vaak een vredesdividend genoemd.

Er valt nog een oorzaak aan te wijzen voor de omslag in de collectieve uitgavenquote: verschuiving van collectieve naar private taken. Door de verkoop van staatsdeelnemingen zijn bijvoorbeeld de rentelasten gedaald. Andere voorbeelden zijn de afschaffing van de collectief gefinancierde doorbetaling bij ziekte en de verkleining van het collectief gefinancierde zorgpakket in 1996.

Deze taakverkleiningen en de omvangrijke echte bezuinigingen weerspiegelen een gewijzigde visie op de taken en instrumenten van de overheid. De sturende en beschermende rol is de afgelopen dertig jaar verminderd. Tegelijkertijd is nu een grotere rol weggelegd voor eigen verantwoordelijkheid, financiële prikkels en marktwerking. □

Meer informatie: frits.bos@cpb.nl

ECONOMISCHE ANALYSE OVER DE GRENS:

OESO: Langer leven betekent langer werken

Mark Keese

Het CPB komt in de komende maanden met studies over vergrijzing en de welvaartsstaat. Als 'opwarmer' een interview met Mark Keese, teamleider van de recente rapporten van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) in Parijs over vergrijzing en werken door ouderen.

Wat is in een notendop jullie boodschap over werken door ouderen?

Nu de samenleving snel vergrijst, is voor veel bestaande regelingen de uiterste houdbaarheidsdatum gepasseerd. Werk

op oudere leeftijd moet attractiever en financieel aantrekkelijker worden. Op de eerste plaats moet vervroegde pensionering niet langer worden gesubsidieerd. Daarnaast pleiten wij er voor dat werkgevers meer prikkels krijgen om ouderen aan te nemen en in dienst te houden. Trainingsprogramma's kunnen oudere werknemers helpen bij de tijd te blijven. Tenslotte is het nodig dat cultureel de knop om gaat, zodat mensen werken op oudere leeftijd normaal gaan vinden.

Net voordat jullie aanbevelingen in Brussel werden besproken door de ministers uit de diverse OESO-landen, was er in België een algemene staking tegen regeringsplannen om vervroegde uittreding tegen te gaan. Eerder hebben dergelijke plannen in Nederland en elders veel kritiek gekregen. Hoe verklaart U deze tegenstand? En wat kunnen overheden daaraan doen?

Mensen zien vervroegde uittreding als een verworven recht. Maar dit kan veranderen. De overheid kan meer informatie geven over de mogelijke negatieve maatschappelijke gevolgen van vergrijzing. Zelfs in Frankrijk, waar pensioenhervorming in het verleden op fel verzet stuitte, laten opiniepeilingen nu zien dat

de bevolking langzamerhand ervan overtuigd raakt dat vervroegd pensioen niet vol te houden is. Verder dienen hardnekkige fabels te worden ontkracht. Het is onzin dat ouderen door vroeger met pensioen te gaan arbeidsplaatsen vrijmaken voor jongeren. In de OESO-landen waar relatief veel ouderen werken, is de jeugdwerkloosheid juist lager! Terugdraaien van vervroegd pensioneren leidt tot lagere lasten en door lagere lasten neemt de vraag naar arbeid toe. Tenslotte zijn VUT-hervormingen gemakkelijker als ze vergezeld gaan van maatregelen waardoor ouderen aan het werk kunnen blijven. Dit gebeurt bijvoorbeeld in Finland. Je kunt aansprekende trainingsprogramma's aanbieden (kort, modulair en praktisch) of breed opgezette loonkostensubsidies invoeren. Ook kan je bedrijven beter adviseren over goede werkomstandigheden voor ouderen en is het mogelijk ouderen meer vrij te geven na nachtdiensten.

Al bijna tien jaar houdt de OESO zich intensief bezig met vergrijzing. Zijn jullie tevreden over de effecten van jullie analyses en aanbevelingen?

Het tijdstip begint te keren. Beleidsmakers en 'de man in de straat' realiseren zich meer en meer dat vergrijzing ingrijpende gevolgen heeft. Onlangs onderschreven ministers uit de OESO-landen onze visie dat langer leven ook langer werken moet inhouden. Wij kunnen vergrijzing het hoofd bieden en een conflict tussen generaties voorkomen als we vroegtijdig actie ondernemen. Maar er zijn geen gemakkelijke oplossingen. Maatregelen die leiden tot hogere productiviteit, hogere vruchtbaarheid of meer immigratie kunnen slechts aanvullend zijn op beleid dat oudere werknemers aanspoort om te blijven werken.

Wat staat voor jullie hoog op de onderzoeksagenda?

Meer beleidsevaluatie. In veel landen is niet duidelijk welke maatregelen werken en welke niet. Zo is voor maatregelen die parttime vervroegde pensionering stimuleren, niet altijd bekend of het netto-effect op het arbeidsaanbod positief is. Verder is meer onderzoek nodig naar de gezondheidszorg: in hoeverre komt de kostenstijging door vergrijzing en in hoeverre door nieuwe technologische mogelijkheden? Tot slot pleiten wij ervoor dat meer landen enquêtes houden waarin mensen langjarig worden gevolgd (longitudinale studies). Zulke enquêtes leren ons veel over het effect van werkloosheid, werkomstandigheden en gezondheid tijdens de loopbaan op de beslissing tot vervroegde pensionering later. □

Sinds 1997 houdt de OESO zich op verzoek van de leiders van de G7-landen intensief bezig met de gevolgen van vergrijzing. In 2001 is een analyse gestart naar de mogelijkheden om ouderen aan het werk te houden. Studies over 21 OESO-

landen zijn al gepubliceerd en een samenvattend rapport komt binnenkort uit. Voor Nederland is het landenrapport afgelopen september gepubliceerd. Nederland kent een aanzienlijk vergrijzingsprobleem, maar staat er beter voor dan

veel andere landen. De vergrijzing gaat hier relatief langzaam en in de afgelopen jaren is het aandeel van werkende ouderen gestegen. Eén van de belangrijkste adviezen aan Nederland is om de officiële pensioengerechtigde leeftijd te verhogen.

Het rapport is verder kritisch over de nieuwe levensloopregeling omdat deze vroeger pensionering kan bestendigen. Nadere informatie is te vinden op www.oecd.org/ageing.

Recente publicaties

SEPTEMBER 2005 - DECEMBER 2005

Onderstaande lijst geeft een overzicht van CPB-publicaties die zijn verschenen tussen september en december 2005, gerangschikt naar publicatiereeks. Op www.cpb.nl kunt u de volledige stukken downloaden. Vaak is op de website ook een persbericht over de publicatie beschikbaar.

Bijzondere publicaties

Europese tijden: De publieke opinie over Europa; arbeidstijden, vergeleken en verklaard

CPB en SCP, september 2005
Meer informatie:
sjef.ederveen@cpb.nl

De korte Europese werkweken hebben ook politiek de aandacht getrokken. Zo is de 35-urige werkweek in Frankrijk onder vuur komen te liggen en wordt in Nederland gepleit voor een terugkeer naar de 40-urige werkweek. Uit opinieonderzoek blijkt echter dat de meeste Europeanen bij voorkeur nog minder uren dan nu zouden willen werken. Deze derde Europese Verkenning presenteert de feiten over de tijdsbesteding en de voorkeuren daaromtrent voor zowel de EU-lidstaten als voor de VS en analyseert de invloed van belastingen en ouderschapsverlof op het aantal gewerkte uren. Een verandering van het aantal gewerkte uren heeft ook effecten op bijvoorbeeld werkgelegenheid en productiviteit. Het rapport gaat ook in op de mogelijkheden van een gemeenschappelijk Europees beleid op dit gebied.

De vraag naar ruimte voor economische activiteit tot 2040: Bedrijfslocatiemonitor

Peter Arts, Jos Ebregt, Carel Eijgenraam en Marc Stoffers, december 2005
Meer informatie:
joe.ebregt@cpb.nl

Deze publicatie bevat verkenningen van de vraag naar ruimte van bedrijven en overheid in Nederland in de periode tot 2040. De ramingen van de ruimte-vraag zijn opgesteld tegen de achtergrond van een viertal toekomstscenario's voor de economische en demografische ontwikkeling op lange termijn. De presentatie van de ramingen wordt voorafgegaan door een beschrijving van recente ontwikkelingen op het gebied van ruimtegebruik en een uiteenzetting van het model waarmee de ramingen zijn opgesteld. De prognoses van de ruimte-vraag die in 1999 zijn gepubliceerd, zijn niet slechts geactualiseerd. Een vernieuwing is onder meer dat de ramingen van de vraag naar kantoorruimte veel breder zijn opgezet.

CPB Documenten

95. De effectiviteit van de innovatievoucher 2004

Maarten Cornet, Björn Vroomen en Marc van der Steeg, september 2005
Meer informatie:
maarten.cornet@cpb.nl

De innovatievoucher is een in 2004 geïntroduceerd beleidsinstrument om ondernemers in het midden- en kleinbedrijf (MKB'ers) meer in contact te brengen met kennisinstellingen zoals universiteiten, hogescholen en TNO. De onderzoekers meten de effectiviteit (output) van dit beleidsinstrument en maken daarbij gebruik van het feit dat de vouchers door mid-

del van loting zijn toegekend. De centrale conclusie is dat de innovatievoucher MKB'ers aanzet tot veel extra opdrachten aan kennisinstellingen. Van elke tien beschikbaar gestelde innovatievouchers worden er acht gebruikt voor opdrachten die zonder voucher niet verleend zouden zijn.

96. Competition in markets for life insurance

Marc Pomp, Michiel Bijlsma, Machiel van Dijk, Michiel van Leuvensteijn en Cora Zonderland, september 2005
Meer informatie:
marc.pomp@cpb.nl

Dit rapport bevat een analyse van concurrentie op de markt voor levensverzekeringen en gaat tevens uitgebreid in op de werking van de markt voor financieel advies. De belangrijkste uitkomsten zijn: concurrentie-indicatoren wijzen op een beperkte werking van concurrentie op de markt voor levensverzekeringen, zeker in vergelijking met andere dienstensectoren; er zijn grote schaalvoordelen; en de gemiddelde efficiëntie is laag. Beter functioneren van tussenpersonen en adviseurs kan een sleutel bieden voor verbetering van de concurrentie.

97. Switch on the competition. Causes, consequences and policy implications of consumer switching costs

Marc Pomp, Victoria Shestakova en Luiz Rangel, september 2005
Meer informatie:
marc.pomp@cpb.nl

Het welslagen van marktwerkinsoperaties hangt sterk af van het gedrag van consumenten. Als consumenten zich bij hun keuzes niet laten leiden door

verschillen in prijs en kwaliteit, kan dit leiden tot zwakke concurrentieprikkels richting ondernemingen. Hoge overstapkosten vormen één van de mogelijke redenen waarom consumenten slechts beperkt reageren op verschillen in prijs en kwaliteit. Dit rapport presenteert een analysekader voor markten met overstapkosten. Dit kader wordt toegepast in case studies van de kleinverbruikersmarkt voor energie en de markt voor zorgverzekeringen. In beide markten bestaan aanwijzingen dat overstapkosten substantieel zijn. Het rapport gaat in op beleidsopties om deze overstapkosten te verlagen.

98. Crossing borders: When science meets industry

Erik Canton, Debby Lanser, Jollette Noailly, Marieke Rensman en Jeroen van de Ven, oktober 2005
Meer informatie:
debby.lanser@cpb.nl

Productiviteitsontwikkeling bepaalt de economische groei. De productiviteitsgroei wordt gedreven door R&D en door benutting van de publieke kennisvoorraad die wordt voortgebracht door universiteiten en publieke onderzoeksinstituten. Onderbenutting door bedrijven van de resultaten van publiek onderzoek kan de economische groei dan ook belemmeren. In dit rapport onderzoekt het CPB of bedrijven de publieke kennisvoorraad onderbenutten in Europa, en probeert het inzicht te krijgen in het kwantitatieve belang van de verschillende kanalen van kennisoverdracht (zoals publicaties, informele contacten, consultancy). Ook wordt gekeken naar een aantal beleidsinitiatieven die zijn ontworpen ter bevordering van kennisoverdracht tussen universi-

teiten en bedrijven in Nederland en een aantal andere landen.

99. De conjunctuurgevoeligheid van het ziekteverzuim

Hans Stegeman, oktober 2005

Meer informatie:

hans.stegeman@cpb.nl

Zie artikel op pagina 7 van deze Nieuwsbrief.

100. Belastingherziening 2001 en de werkgelegenheid van vrouwen: Een analyse op basis van de Enquête Beroepsbevolking

Rob Euwals, november 2005

Meer informatie:

rob.euwals@cpb.nl

De belastingherziening 2001 was mede gericht op het verlagen van de belastingdruk op de partner met het laagste (potentiële) arbeidsinkomen, in meerderheid vrouwen. Een belangrijk doel hiervan was om een hogere arbeidsmarktparticipatie en werkgelegenheid van deze partners te bevorderen. Een analyse op basis van de Enquête Beroepsbevolking 1992-2003 laat zien dat deze herziening een positief effect gehad kan hebben op de groei van de werkgelegenheid van gehuwde vrouwen. In alle beschouwde gevallen blijkt dat de werkgelegenheid van deze groep na 2001 sneller is gaan groeien dan die van vergelijkbare groepen alleenstaande vrouwen. Hoewel het gevonden effect statistisch niet significant is, wijst het wel in dezelfde richting als de verwachte effecten op basis van ex-ante evaluaties. Daarnaast is het zonder meer duidelijk dat de werkgelegenheid van gehuwde vrouwen sterk toeneemt. Dit vormt een duidelijk positief signaal voor de beoogde verho-

ging van de arbeidsparticipatie van de minst verdienende partners.

CPB Discussion Papers

48. An exploration into competition and efficiency in the Dutch life insurance industry

Jaap Bikker en Michiel van Leuvensteijn, september 2005

Meer informatie:

michiel.van.leuvensteijn@cpb.nl

Het ontbreken van beschikbare prijsinformatie bemoeilijkt het meten van concurrentie op de Nederlandse levensverzekeringsmarkt. Om die reden gebruikt dit onderzoek verschillende indirecte maatstaven voor concurrentie. Na bespreking van verscheidene aanbod- en vraagfactoren die kunnen leiden tot oligopolie, analyseren de auteurs het voorkomen van schaalvoordelen en de mate van inefficiëntie. Zowel schaalvoordelen als de mate van inefficiëntie blijken substantieel te zijn, hoewel de niveaus van beide grootheden vergelijkbaar zijn met datgene wat we vinden in de financiële sectoren in andere landen. Winstmarges van Nederlandse levensverzekeraars blijken hoog te zijn in vergelijking met die van levensverzekeraars in andere landen, hoewel deze waarneming meer een reflectie is van succesvolle productie in het verleden dan in het heden. Een nieuwe indicator voor concurrentie, de Boone indicator, wijst eveneens op beperkte concurrentie.

49. Regulatory heterogeneity as an obstacle for international services trade

Henk Kox en Arjan Lejour, oktober 2005

Meer informatie:
henk.kox@cpb.nl

Nationale verschillen in marktregulering hinderen de internationale handel in diensten. De kwalificatie-eisen die aan buitenlandse dienstenaanbieders gesteld worden, verhogen de vaste kosten van deze ondernemingen, omdat de exporteur aan de regelgeving van beide landen moet voldoen. De auteurs tonen aan dat deze verschillen in regulering de bilaterale handel in diensten tussen EU-landen negatief beïnvloeden. Het voorstel van de Europese Commissie om de interne markt in diensten te stimuleren, de zogeheten Dienstenrichtlijn, kan de handel in commerciële diensten met 30 tot 60 procent doen toenemen.

50. Environmental policy competition and differential tax treatment. A case for tighter coordination?

Richard Nahuis en Paul Tang, oktober 2005

Meer informatie:

paul.veenendaal@cpb.nl

Het Kyoto-protocol legt het niveau van emissies van broeikasgassen in deelnemende landen vast. Het legt echter niet op hoe landen dit niveau dienen te bereiken. De economische kosten van het bereiken van de emissiedoelstellingen worden in het algemeen laag ingeschat, op ongeveer 0,2 tot 0,5 % van het BBP, wanneer tussen overheden

internationale handel in emissierechten wordt toegestaan. Dit artikel toont aan dat in zulke analyses belangrijke kosten over het hoofd gezien worden omdat overheden geneigd zullen zijn voor versturende belastingregimes te kiezen. Om hun land aantrekkelijk te maken als locatie voor vervuilende industrie, proberen overheden elkaar te onderbieden met het energiebelastingtarief, de zogeheten belastingconcurrentie. In het geval van vervuilingconcurrentie trachten overheden vervuilende industrie juist het land uit te werken.

In beide gevallen zijn de prikkels voor bedrijven om energie te besparen gering. Verdergaande coördinatie van milieubeleid zou wenselijk zijn, d.w.z. coördinatie die verder gaat dan de combinatie van internationale handel in emissierechten tussen overheden en het opleggen van een plafond aan broeikasgasemissies.

Colofon

CPB Nieuwsbrief is een uitgave van het Centraal Planbureau
Postbus 80510
2508 GM Den Haag
T 070 – 3383380
F 070 – 3383350
I www.cpb.nl
E redactie@cpb.nl

Redactie:

Taco van Hoek, hoofdredacteur
Kees Folmer
Dick Morks
Marc Pomp
Wim Suyker
Jacqueline Timmerhuis
Johan Verbruggen
Daniël Waagmeester

Drukker: Koninklijke De Swart

Ontwerp: Maarten Balyon grafische vormgeving bv

CPB Nieuwsbrief is ook beschikbaar op www.cpb.nl
Teksten mogen zonder voorafgaande toestemming worden overgenomen, onder vermelding van het CPB als bron.

Turbulentie en evenwicht op de oliemarkten

De olieprijsen liggen al enige tijd op een historisch gezien hoog niveau. Eind november moest voor een vat Brent olie 54 dollar worden betaald. Niet alleen de huidige prijzen zijn hoog, ook de prijsverwachtingen voor de lange termijn zijn naar boven bijgesteld. Zo heeft het Internationaal Energie Agentschap (IEA) kortgeleden zijn aannames over de olieprijs voor over 25 jaar met zo'n 10 dollar verhoogd tot 39 dollar per vat. Dit is van eenzelfde orde van grootte als de lange-termijnverwachting van de OESO, die uitgaat van 35 dollar per vat. Het IMF hanteert een basisscenario van 39 dollar per vat. Welke factoren bepalen nu de olieprijsen op korte en lange termijn?

Huidige olieprijs

De recente hoge prijzen zijn een gevolg van krapte op de wereld-oliemarkt. Door de hoge economische groei van de afgelopen jaren (o.a. in India en China) is de vraag naar olie fors toegenomen. De productiecapaciteit bleef hierbij achter als gevolg van te weinig investeringen in het verleden. Een snel groeiende vraag en een traag reagerend aanbod leidden tot een afname van de voorraden en van de reservecapaciteit om meer olie te produceren. Door dit gebrek aan buffers aan de aanbodzijde hadden aanbodverstoringen zoals aanslagen in Irak en orkanen in de Golf van Mexico grote invloed op de prijzen. De hoge olieprijsen lokken weliswaar extra investeringen in de olie-industrie uit, maar op korte termijn zijn de mogelijkheden om de productie uit te breiden beperkt. Ook de vraagzijde reageert niet snel op de hogere prijzen.

Olieprijs op de lange termijn

Op de lange termijn hebben aanbod en vraag meer mogelijkheden om zich aan te passen aan veranderde marktverhoudingen. De aanbieders buiten de OPEC zullen hun aanbod uitbreiden zolang een extra vat winst oplevert, dus net zo lang tot de prijs ongeveer gelijk is aan de marginale kosten. De marginale kosten van conventionele olie buiten het OPEC-gebied bedragen op termijn maximaal zo'n 25 dollar per vat. Er zijn echter verschillende onzekere factoren. Een eerste factor is een mogelijk onvoldoende beschikbaarheid van reserves buiten het OPEC-gebied. Beschikbare ramingen wijzen echter op royale reserves voor de komende 25 jaar. Daarbij dient wel rekening te worden gehouden met enigszins oplopende kosten, ondanks technologische vooruitgang die de kosten zal drukken. Daarnaast wordt wel gewezen op het feit dat het beroep op OPEC, en meer in het algemeen op politiek minder stabiele landen, naar verwachting zal toenemen, wat een zeker opwaartse druk op de prijzen kan hebben. Meer in het algemeen kan overheidsgedrag een rol spelen op de oliemarkten. Het aanbod kan tot op zekere hoogte worden beperkt vanuit de wens strategische reserves niet te snel uit te putten of vanuit milieu-overwegingen (en streng klimaatbeleid vermindert tegelijkertijd de vraag).

Lange termijn: niet varen op huidige prijzen

De lange-termijnevenwichtsprijzen blijken dus met onzekerheid omgeven. De marginale kosten van 25 dollar per vat bieden een eerste ankerpunt, maar hogere of lagere evenwichtsprijzen vallen zeker niet uit te sluiten. Alternatieve scenario's van het IMF en het IEA met een prijs van boven de 50 dollar per vat in 2030 zijn echter moeilijk economisch te onderbouwen.

Het is vooral zaak om bij belangrijke beslissingen voor de lange termijn niet teveel af te gaan op huidige prijzen. De prijzen zijn spectaculair gestegen, maar in de periode van augustus tot november ook weer met 10 dollar per vat gedaald. In die zin verrassen de niet geringe opwaartse bijstellingen van bijvoorbeeld het IEA toch wel. Het IEA-rapport draagt nauwelijks argumenten aan waarom de lange-termijnprijzen opwaarts zijn bijgesteld. Als er geen nieuwe informatie is over beschikbare reserves en marginale kosten, dan zou je verwachten dat ook de inzichten over deze prijzen min of meer ongewijzigd zouden zijn. Naar onze opvatting worden de lange-termijnverwachtingen van veel analisten toch wat te sterk beïnvloed door de dagkoersen. ▢

Meer informatie: wim.suyker@cpb.nl